

ИЗВЈЕШТАЈ *о оцјени урађене докторске дисертације*

1. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу Одлуке број:13/3.2555-III-7/18 од 11.01.2018. године коју је донијело Научно-наставно вијеће Економског факултета у Бањој Луци, именована је комисија за оцјену урађене докторске дисертације мр Саудина Терзића у слједећем саставу:

- Др Никола Шпиритић, редовни професор Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Монетарна економија*, предсједник.
- Др Горан Поповић, вандредни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Теоријска економија*, члан.
- Др Александар Стојановић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, ужа научна област *Фискална економија*, члан.

Комисија је у предвиђеном року прегледала и оцијенила докторску дисертацију мр Саудина Терзића, под називом „МОДЕЛ ДЕТЕРМИНАЦИЈЕ СУБЛЕКТИВНИХ И ОБЈЕКТИВНИХ ФАКТОРА ПОРЕСКЕ ЕВАЗИЈЕ“ те о томе Научно-наставном вијећу Економског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци подноси слједећи извјештај:

2. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Саудин (Ћемал) Терзић рођен је у Бугојну, 13.02.1967 године где је завршио основну и средњу школу. На Економском факултету Универзитета у Сарајеву је дипломирао 1991. године а магистарски рад одбацио на Економском факултету у Бањој Луци 09.10.2009. године под насловом „*Утицај увођења пореза на додатну вриједност у Босни и Херцеговини на пореске преваре и утје*“.

Тренутно је запослен у Управи за индиректно опорезивање у Бања Луци на мјесту помоћника директора, Оперативног руководиоца Сектора за порезе.

Аутор је више научних и стручних радова а у смислу Одлуке о додатним условима

за одбрану докторске дисертације на Универзитету у Бањој Луци Број:01/04-3.138-40-1/17 од 26.01.2017. године а важно је издвојити:

1. Notitia, Croatia, Zagreb, Journal for sustainable development, „**Model for determining subjective and objective factors of tax evasion**”, UDC/UDK 336.2.04(497.6),стр.49-6, http://www.notitia.hr/uploads/pdf/notitia_casopis_3.pdf
2. Економски изазови, Србија, часопис Департмана за економске науке Интернационалног Универзитета у Новом Пазару, „**Порески систем у Босни и Херцеговини**“, VOL.12 (2017), у објави, <http://ei.uninp.edu.rs/>
3. Финанџинг, Научни часопис за економију, „**Утицај увођења пореза на додату вриједност у БиХ на пореске преваре и утаже**“, прегледни рад УДК 336.226.3 (497.6), Број 1, година III, март 2012, стр. 35-39.
4. Journals Social and Behavioral Sciences, Selected papers from the 27th IPMA (International Project Management Association) Worl Congerss, Dubrovnik, Croatia, 2013, „**Tax evasion in Bosnia and Hercegovina and business environment**“, Volume 119, March 2014, pages 957-966, коаутор са Р. Гргић. , <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814021983>,

„NOTITIA“ међународни знанствени часопис регистрован на ХРЧАК - Портал знанствених часописа РХ (<https://hrcak.srce.hr/>), Часопис је индексиран RePec, CEEOL.

„Економски изазови“, Часопис Департмана за економске науке Интернационалног Универзитета у Новом Пазару је према категоризацији Министарства за науку и методолошки развој Републике Србије, у категорији водећег часописа националног значаја (M51). Часопис је индексиран у Кобсон и CEEOL.

„Финанџинг“ квартални научни часопис за економију, уписан у Регистар гласила Министарства просвјете и културе Републике Српске.

Journals Social and Behavioral Sciences, Selected papers from the 27th IPMA (International Project Management Association) Worl Congerss, Dubrovnik, Croatia, 2013, <https://www.journals.elsevier.com/procedia-social-and-behavioral-sciences/special-issues>.

Како се може закључити, радови кандидата су директно повезани са ужом научном области која је предмет истраживања докторске дисертације. На основу тога се може дати позитивна оцјена стручног и научног рада кандидата и његове посвећености области фискалне економије.

Кандидат је на основу Извјештаја Број: 13/1.928-1-13 од 22.05.2013 године о одржаној другој радионици за пријаву докторске дисертације упућен у процедуру израде пријаве теме докторске дисертације у складу са важећим Правилником о научно-наставном раду.

Одлуком Економског факултета у Бањој Луци Број: 13/3.633-VII-12.2/15 од 08.04.2015. године прихваћен је Извјештај Комисије о оцјени подобности кандидата и теме докторске дисертације и именовању ментора.

3. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Наслов докторске дисертације кандидата мр Саудина Терзића је: „МОДЕЛ ДЕТЕРМИНАЦИЈЕ СУБЈЕКТИВНИХ И ОБЈЕКТИВНИХ ФАКТОРА ПОРЕСКЕ ЕВАЗИЈЕ“

Одлуком Број:13/3.633-VII-12.2/15 од 08.04.2015. године Економског факултета у Бањој Луци прихваћен је Извјештај Комисије о оцјени подобности кандидата и теме докторске дисертације.

Одлуком Сената Универзитета у Бањој луци Број: 02/04-3.1009-134/15 од 04.05.2015. године дата је сагласност на Извјештај о оцјени услова, подобности теме и кандидата за израду докторске дисертације мр Саудина Терзића на Економском факултету у Бањој Луци.

Садржај докторске дисертације је изложен путем слиједећих поглавља:
Увод (стр.10-26)

1. Теоријска анализа феномена пореске евазије (стр.27-154)
2. Анализа субјективних и објективних фактора пореске евазије, идентификовање детерминанти (стр.155-207)
3. Висина, структура и раширеност пореске евазије-истраживање (стр.208-329)
4. Оптимизација субјективних и објективних фактора превенције пореске евазије-Закључак (стр.330-336)
5. Литература (стр.337-347)
6. Прилози (1-7)

Свако поглавље садржи низ поглавља и подпоглавља. Докторска теза је написана на 336. стране, латиничним писмом, фонд Times New Roman, величина 12. проред 1,5. Такођер, докторска теза садржи 12. слика, 35. графика и 44. табеле. У изради тезе кориштено је 174. литерарна извора. Изворима литературе, домаће и стране дат је подједнак значај.

4. УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Проблем, предмет, циљеви и хипотезе:

Предмет изучавања ове дисертације је пореске евазија као вишедисциплинарни феномен са неколико смјерова, које само могу условно бити дефинисани у одређене категорије са слиједећим консеквенцама:

1. Економске, онемогућују раст националне економије, проузрокује економску неактиност, омета легално функционисање економије и лоше утичу на

конкурентност.

2. Социјално-политичке, социјалне тензије се повећавају, принцип једнакости пред законом се нарушава и доприноси повећању неједнакости.
3. Посљедице у државној управи, функционисање државне управе и институција државе не постиже оптималне стандарде квалитета, трошкови рада државе расту и доприноси друштвено-економској обесхрабрености.

На пореску евазију утичу својом испреплетеношћу и детерминираношћу бројни и разноврсни фактори. Узроци настанка пореске евазије кроз литературу из области економије и разна истраживања наводе се као субјективни (квалитативни), фактори на које је могуће утицати, или објективни (квантитативни), они фактори из окружења на које се не може извршити директан утицај (или је могућност утицаја битно смањена, ограничена или дјелимична). Како различити фактори нису међусобно независни, већ напротив, чврсто повезани, а често и супротстављени, тек након анализе појединачних фактора пореске евазије може се размотрити питање њихове интеракције и начина њиховог свеобухватног сагледавања. Проучавање пореске евазије подразумјева мултидисциплинарни приступ истраживању посебно са аспекта понашања појединца, пореског обvezника и његове одлуке да ли ће поштовати пореске законске прописе.

Циљеви истраживања

Циљ и оријентација истраживања је да пружи емпиријски утемељене оцјене фактора пореске евазије. Ово истраживање је у складу са трендовима који преовладавају у научној јавности током посљедњих година и у контексту је најновијих теоријских погледа а то је систематско проучавање субјективних и објективних фактора који могу имати утицај на пореску евазију и њихових специфичности. Научна оправданост истраживања, веже се за тренд у којем пореска евазија представљаја стални и перманентни проблем, не само код професионалних организација тј. пореских администрација (авторитета) које су задужене за прикупљање прихода и спровођење пореских прописа.

Главна хипотеза X1: Идентификацијом фактора, субјективних и објективних који утичу на пореску евазију, уз утврђивање сигнификантности и јачине, могуће је конструисати модел детерминације у циљу превенције и смањења пореске евазије.

Помоћне хипотезе X1су:

X1а: Висина пореске стопе и казне има значајан ефекат на пореску евазију.

X1б: Пореско оптерећење и систем опорезивања има значајан утицај на висину пореске евазије.

X1ц: Висина корупције има значајан ефекат на пореску евазију.

X1д: Порески морал и култура има значајн ефекат на висину пореске евазије

пореских обвезнika.

Хипотеза 2. Посматране демографско-социјално-статусне карактеристике испитаника спадају у систем статистички значајних детерминанти њихових ставова према пореској евазији.

Хипотеза 3. Ставови испитаника од стране пореских обвезнika неће се битно разликовати од дистрибуције ставова из професионалних организација.

Хипотеза 4. Висина пореске евазије је у директној корелацији са економским благостањем друштва, социјалним окружењем и привредном активношћу.

Кандидат је прецизно и логички утемељено анализирао наведену тему, те утврђено чињенично стање довео у везу са хипотезама и извршио њихово потврђивање.

Преглед литературе:

Универзална дефиниција пореске евазије (енгл. tax evasion; fr. fraude fiscale; њем. Steuerhinterziehung) и јединствен став око самог појма феномена не постоји, те постојање више дефиниција само по себи ствара проблем.

Пореска евазија обично се дефинише као кршење закона (Slemrod, Yitzaki, 2002). Јелчић (2001, стр.144) под пореском евазијом подразумијева све радње и пропуштања које подузима порески обвезнik ради изbjегавања плаћања пореза.

Пореска евазија је динамичка категорија и вишеструко са неколико аспеката негативана појава, јер отпор плаћању пореза и жеља за изbjегавањем плаћања пореза могу бити својства самих пореских обвезнika, може значајно варирати, па је зато за процјену висине неопходно имати континуирано проматрање. Пореска евазија и евазија других обавезних пореских давања је криминални акт. Зато је она објекат националног економског интереса (Koval, 2014, стр.2). Термини који се додатно користе у објашњавању пореске евазије су и ниво поштивања пореских прописа (енгл. Tax compliance). Ниво поштивања пореских прописа (енгл. Tax compliance) је вјероватно најнеутралнији термин којим се описује спремност пореских обвезнika да плати порезе. Непоштивање пореских прописа (енгл. Tax Non-compliance), представља концепт којим се мјери пропуштање испуњава пореских обавеза од стране пореских обвезнika. Степен усклађености варира, међутим, и неускладеност не значи нужно кршење закона (Kirchler, 2009. стр.21). Kirchler, Berger (1998) су истраживали детерминанте стављајући у однос самоупослене и пореске службенике путем упитника (Kirchler, 2009, стр.154)

Први важнији свеобухватни преглед понашања пореских обвезнika код пореске евазије у литератури дали су (Jackson i Milliron, 1986, стр.3, опћ.) и установили су 14 најважнијих детерминанти пореске евазије. У детерминантите су укључене: године, спол, едукација и занимање, статус (демографске детерминанте), висина дохотка, извор прихода, маргинална пореска стопа, санкције, казне и могућност откривања (економске детерминанте) и сложеност и праведност пореског система, активност пореске администрације, етика и пореске морал (детерминанте

понашања). Када се детерминанте јасно и систематски идентифицирају путем емпиријске анализе могу се извући одређени одговори, што омогучује креаторима економске политике израђивање економске стратегије минимизирања штетних посљедица пореске евазије (Richardson, 2006, стр.151).

Главни теоријски приступи у објашњењу начина поштивања пореских прописа (код пореске евазије) обично су подељени у моделу приступа „економског одвраћања“ и у ширем приступу који укључује и социјалне и фискално психолошке приступе. Фактори који су испитани у моделу приступа економског одвраћања укључују, сложеност пореског система, ниво услуга пружених на основу прикупљених прихода, информације из финансијских извјештаја, висина одговорности ради казне, вјероватноћа пореске контроле, прогресивана и стварна висина пореске стопе, висина казна за пореску евазију (Devos, 2014, стр.14).

Фактори који утичу на понашање пореског обvezника могу бити пословни, привредни, социолошки, економски и психолошки (Khwaja, и др., 2011, стр.15, преузето OECD, 2004 б, Compliance Risk Management). За повјерење између пореских обvezника и пореског ауторитета од пресудне важности је порески морал. Незадовољство пореског обvezника може произаћи из неколико извора: перцепција непоштеног третмана, сложеност пореског система са високим пореским оптерећењем и перцепција да је вриједност добивених јавних добара и услуга мања у односу колико се плати пореза (Bloomquist, 2003, стр.4).

У стандардној финансијској литератури узроци евазије пореза уобичајено се класификују на; (Јовашевић, Гајић-Гламочлија, 2008, стр.100) субјективне факторе и објективне факторе.

Веома је мало истраживања спроведено до данас о односу пореских обvezника и пореских службеника на питања пореске евазије и фактора који је детерминишу, јер већина досадашњих истраживања се фокусирала на праћење, истраживање и повезивање поједињих фактора са пореском евазијом и намјера рада је да се путем теоријских аргумента, ближе расвијетли и укаже на могуће правце побољшања управо овог подручја и проблема.

На ниво пореске евазије утиче и дизајн пореског система, јер повећање броја пореских облика доводи до повећања пореске евазије. Узрок тога налази се у немогућности пореске администрације да на ефикасан начин контролише наплату великог броја различитих пореза. Осим тога, повећање сложености пореског система доводи до раста ненамјераване пореске евазије, условљеног чињеницом да порески обvezници често нису упознати са свим битним правилима (Ранђеловић, 2012, стр.66). Сваки порески систем је резултат историјског развоја и бројних компромиса и зато се указује на важност потребе постојања квалитетног пореског оквира (правног и институционалног). Порески систем треба бити примјeren и позитивно повезан са цијелокупном привредном, политичком и социјалном ситуацијом. Порески систем може генерисати хировито или системско додјељивање пореског терета међу својим грађанима (Aaron, Slemrod, 2004, стр.95). Исправно убирање пореских прихода је од суштинске важности за привредни

развој и макроекономску одрживост једне земље. Управо због тога порески систем један је од најважнијих инструмената социјалне и економске политике (Стојановић, 2007, стр.55).

Језгрене функције и главна подручја и пословни процеси засновани на међународним стандардима пореске администрације су (TADAT, 2015): интегритет базе регистрованих пореских обвезника, анализа ризика пореске администрације, подршка пореским обвезницима ка добровољно поштивању пореских обавеза, подношење пореских пријава и других исправа, плаћање и наплата на вријеме пореских обавеза, контрола пореских обвезника, процес рјешавања жалби пореских обвезника, пружање услуга пореским обвезницима, одговорност и транспарентност свих пословних процеса.

Питање пореске евазије и слабе ефикасности контролне функције и неразвијености код пореске администрације међусобно је повезано, јер увођењем појачаних мјера путем контролних поступака, може довести до повећаног администрирања код пореских обвезника и не фер односа према поштеним пореским обвезницима. Ефикасност пореских контрола у великој мјери зависи од правилно дизајниране стратегије за одабир контроле која треба да се фокусира на пореске обвезнике високог ризика (Khwaja и др., 2011). Пореска контрола (енгл. Tax audit) је преглед финансијских евиденција и послова пореских обвезника како би се потврдили износи пријављени у пореским пријавама (TADAT, Filed Guide, 2015, стр.142).

Једна од детерминанти о обсегу непоштивања пореских прописа је перципирана вјероватност да ће покушај пореске евазије бити откривен и кажњен (Aaron, Slemrod, 2004, стр.90). Казне би требале бити такве да се никоме не „исплати“ улазити у пореску евазију. Слиједом тога, висина казне је важан фактор и он се изврсно може допунити кроз друге факторе у постизању одбијања пореских обвезника од пореске евазије и иста се може мјерити на алтернативне начине (Devos, 2014, стр.80).

Пореска стопа је често кључни фактор у детерминисању пореске евазије. Пореска евазија очигледан је индикатор да порески обвезници не прихватaju пореско оптерећење (Јелчић, 2001, стр.145). Пореска евазија је у позитивној корелацији са пореском стопом. Другим речима, смањењем ефективне пореске стопе, позитивно би требало утицати на испуњење пореске обавезе (Christie, Holzner, 2006, стр.ии). Већина истраживања показују да је испуњење пореских обавеза ниže ако су пореске стопе високе (Kirchler и др., 2007). Када је реч о утицају висине пореске стопе на ниво пореске евазије, емпириска истраживања недвосмислено показују да тај утицај постоји, али су резултати различитих истраживања дивергентни (Keen и др., 2008).

(Nur-tegin, 2008) указује да је корупција значајна детерминанта пореске евазије и подржава литературу која доказује да ће фирме ући у домен сиве економије када држава не може да контролише корупцију. Многе земље данас се суочавају са проблемом корупције и упркос напорима за сузбијање, она је у многим дјеловима свијета заправо у порасту. Без снажне правне државе нема успостављања система

вриједности, нема правне сигурности пословања, нема моралности у међуљудским односима, нема заштите имовине, нема остваривања слобода (Томаш, 2010, стр.15). Тамо где је раширена корупција и неправедан (као и слаб) порески систем, плаћање пореских обавеза бити ће ниже (Hanousek, Palda, 2004). Опћенито, пореска евазија и корупција могу двосмислено дјеловати на економски раст: пореска евазија повећава количину средстава коју порески обveznici акумулирају, али с друге стране смањује се количина пружених јавних услуга, што доводи до негативних посљедица за економски раст (Cerqueti, Coppier, 2009, стр.1).

Feld, Frey (2002, 2006) су у својим студијама наглашавали важност понашања, психолошких и културних аспеката пореске евазије. Постоје увјерљиви докази да код испуњавања пореске обавезе, понашање пореског обveznika се не може у потпуности објаснити традиционалним приступом, економском анализом фактора који су углавном фокусирани на одбијање (Alm, Torgler, 2006, стр.241). Спремност пореских обveznika да се укључе у пореску евазију не зависи само од процјене трошак/ зарада (енгл. цост бенефит), већи и од њиховог моралног погледа на пореску евазију (Krstić, Schneider, 2014, стр.139). Задовољство пореских обveznika у односу према држави и како се троши новац од прикупљених пореза и какав је ефекат од плаћања пореских обавеза у великој мјери утиче на висину пореског морала, етике и културе пореских обveznika. Питање морала је свакако важно и вјероватно је да различите културе у рецимо Шведској и Грчкој доприносе великим разликама у њиховој пореској политици (Auerbach i dr., (Besley, Persson), 2013, стр.100).

Ако порески обveznici вјерују да је пореска евазија широко рас прострањено и друштвено прихваћено понашање, онда је вјеројатније је да и они неће прихватити поштивање пореских прописа. Односи између друштвених норми и намјере испуњавања пореских обавеза су веома сложени (Kirchler, 2009, стр.67). Више студија о пореској евазији установили су значајну али и не превише јаку везу између става према порезима и пореској евазији (Trivedi, Shehata, Mestlman, 2005). У Швицарској студији, Feld i Frey (2002) представили су емпиријски доказ којим указују да наплата пореза се повећава када се порески обveznici третирају коректно од стране пореске администрације. Ако обveznici доживљавају да пореска администрација и порески систем није фер према њима, то их може мотивирати да чине пореску евазију.

Демографске варијабле су укључене у познати Фисхеров модел поштивања прописа (Fischer, Wartick i Mark, 1992), фактора који утичу на понашање пореских обveznika. Демографски фактори који су укључени у Фисхеров модел су старосна доб, спол, едукација и занимање. Као фактори пореске евазије у литератури се наводе и саме социјално демографске карактеристике пореских обveznika. Као најважнији фактори опортунитета наводе се радно искуство и образовање значајно за налажење посла и његово успјешно обављање ван оквира законске регулативе (Јовић и др., 2003). (Acemoglu, Jackson, 2014) истражују интеракцију друштвених норми и спровођење закона. Они тврде да пооштравање закона може имати комплементарне ефekte на норме и понашање уколико се спроведу пажљиво

(Abraham и др. 2016, стр.2).

Већина студија које су прегледали Richardson i Sawyer (Devos, 2014, стр.88) који су испитивали старосну доб као фактор показала је да су старије особе порески обvezници склонији да буду коректнији од млађих пореских обvezника. Рана истраживања (Tittle, 1980) тестирала су ниво поштовања пореских прописа жена вс. мушкираца и дошла до закључка да жене више поштују пореске прописе, јер имају осјећај моралне обавезе плаћања. Функција едукације је важна да би се увеле законске промјене у самој пореској администрацији и нови радни методи. Едукација као демографска варијабла односи се на способност пореских обvezника да схвате законе (Jackson, Milliron, 1986). Alm, Torgler, (2006), студијом су доказали да ниво едукације има велики утицај на унапређење поштовања пореских прописа. Постоји позитивна релација између едукације и пореске евазије.

Доприноси:

Истраживање је прије свега допринијело додатним теоретским сазнањима о феномену пореске евазије односно специфичног проблема дефинисања шта је пореска евазија у свакодневној ситуацији, односно конкретније:

- Испитана је природа и утицај поједињих фактора, односно који су то најзначајнији субјективни и објективни фактори који највише утичу на пореску евазију, које су (независне варијабле) у корелацији (или се претпоставља да су у корелацији) са пореском евазијом, висином и раширеношћу (зависна варијабла).
- Откривене су до сада непознате чињенице шта све појединци и групе перципирају као пореску евазију, које професионалне групације су највише укључене у пореску евазију са природом дистрибуције нађених оцена, ставова и кога опажају одговорним.
- Извршен је увид у појам, карактеристике циљеве и ефекте опорезивања са класичним поставкама и класификацијом пореза на директне и индиректне порезе у БиХ.
- Дат је осврт на пореску евазију у Босни и Херцеговини, на обим стање и рефлексија на стање са посебним освртом на актуелног стање у Босни и Херцеговини, асиметричност, специфичност и висок степен децентрализације надлежности пореских управа у Босни и Херцеговини са анализом висине, структуре и раширености пореске евазије и јаза земаља у транзицији са посебним освртом на БиХ.
- Анализирана је истражена природа и дјеловање субјективних и објективних фактора пореске евазије у БиХ и откријено је који фактори утичу и подстичу на пореску евазију, сагледана је сама природа (смјер и интезитет) повезаности унутар и између посматраних независних и зависних варијабли.

- Дефинисан је модел детерминације субјективних и објективних фактора пореске евазије у држави и друштву што и јесте основни циљ овог истраживања који може бити користан, креативан и иновативан у циљу превенције и ефикасног смањења пореске евазије.
- Истраживање је имало и практичан циљ, у том смислу што добијени подаци и налази висине, структуре и раширености пореске евазије у Босни и Херцеговини могу омогућити спречавање пореске евазије у организационој димензији пореске администрације, друштва и државе (квалитетнија борба, бољу организованост, контролу, санкције, и друго).

5. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Материјал и критеријуми:

Фаза теоретског истраживања је спроведена консултовањем релевантне литературе и кориштењем статистичких података. Прије свега истраживани су научни чланци који третирају посматрану проблематику на основу пажљиво одабране домаће и стране теоријске и емпиријске библиографске грађе. Уз помоћ ове методе, примјерне садржају истраживане проблематике, анализирани су садржаји расправа и истраживања која су како предметно тако и методолошки сродни овом истраживању. Анализиране су стручне и евентуално, научне студије које се баве проблемима пореске евазије.

Подаци су прикупљени помоћу стандардних инструмената и инструмената који су конструисани само за потребе овог истраживања, као што то примјера ради Пореска управа Шведске (STA) која путем упитника истражује перцепцију грађана и пореских обvezника о распрострањености пореске евазије (STA, 2014, стр.53). У истраживању је кориштен сљедећи инструменти: Упитник за прикупљање података о релевантним искусственим обиљежјима испитаника и испитивање низа њихових посебних ставова о проблемима пореске евазије. Упитник кориштен за истраживање је садржавао преко 50 питања и састојао се од неколико дијелова. Зависна варијабла у овом истраживању је пореска евазија (у контексту висине и раширености пореске евазије), док су независне варијабле представљале порески систем, организација пореске администрације, контрола пореских обvezника, висина пореског оптерећења и висина пореске стопе, вјероватноћа откривања и казне за пореску утају, висина корупције, порески морал, етика и национална култура, степен и став испитаника према поштовању пореских прописа и социјално демографске карактеристике. Свака од наведених независних варијабли има свој удио у детекцији пореске евазије.

Фазом теренског истраживања анкетиране се двије групе испитаника пореских обvezника, по природи ствари „супротстављених страна“, директори привредних друштава или друго одговорно лице (Федерација БиХ, Република Српска и Брчко Дистрикт БиХ) који остварују интензивне контакте са пореском службом и запослени у професионалним организацијама (порески инспектори УИО,

Федерација БиХ, Република Српска и Брчко Дистрикт БиХ). Репрезентативним узорком испитаника обухваћено је 300 испитаника, 200 испитаника пореских обvezника и 100 испитаника пореских инспектора. У складу са предметом и проблемом истраживања, те хипотезама и циљевима емпиријског истраживања у узорку на коме је спроведено истраживање двије су кључне групе или подузорка: 200 пореских обvezника (66,7%) и 100 пореских инспектора (33,3%), чије ставове се у оквиру даљих анализа и интерпретације података добивених примарним истраживањем се компарирају.

За потребе спровођења истраживања, израђен је опсежан анкетни упитник који је репрезентативан и пригодан, покривајући цијелокупну проблематику докторске дисертације и који сам по себи представља снажну иницијативу за даља истраживања феномена пореске евазије. Истраживање је спроведено у периоду септембар 2015. године до јуна 2016. године, те је крајем јуна 2016. године прикупљен циљни узорак од (N:300) испитаника, када је процес прикупљања података окончан и приступљено је обради прикупљених примарних података. Испитаници су у истраживању учествовали добровољно и анонимност испитаника је осигурана (Goel, 1988). Како је циљ био добити што потпунију слику ради холистичког погледа о пореској евазији, испитивање је било спроведено међу пореским обvezницима који раде као кључне особе код пореског обvezника, директор пословног субјекта или друго одговорно лице, а типови привредног друштва су регистровани као самостални подузетник, привредно друштво регистровано у суду, обvezници директних или индиректних пореза. Термин „предузетник“, према релавантним позитивним прописима ужи је од термина „самостална дјелатност“, али се ради једноставности, посматрао као синоним. Такођер, истраживањем су обухваћени директори пословног субјекта или друга одговорна лица запослени у различитим типовима организације, од приватних до јавних предузећа. У оквир предузећа укључена су основна дјелатност (суштина предузетничке дјелатности, помоћна дјелатности (све дјелатности које често произлазе из основне дјелатности и споредне дјелатности (дјелатности, које не чине главну сврху предузетничке дјелатности и не произлазе из њих, али су везане са основном дјелатношћу). По броју испитаника, група обvezника индиректних пореза и порески инспектори УИО, била је најзаступљенија.

Први дио упитника обухватио је опште податке о испитаницима, а који се тиче социодемографских одлика испитаника: мјесто становиња, пол, ниво образовања, занимање, дужина радног искуства, статус привредног друштва и број запослених.

Други сет питања обухватао је питања у вези става испитаника и степена слагања према пореској евазији, колико су задовољни са појавама које утичу на пореску евазију и шта сматрају важним приоритетом у отклањању препрека у борби против пореске евазије. Исто тако постављена су питања склоности испитаних према пореској евазији по старосним групацијама, који су сектори привреде највише укључени у пореску евазију и која је висина пореске евазије у Босни и Херцеговини (у процентима), од укупних пореских прихода. Испитаницима је дата могућност кроз отворено питање да дају приједлоге и сугестије када је у питању побољшање и

ефикасност борбе против пореске евазије. Упитник се састојао од разноликих тврђњи до питања са понуђеним одговорима интезитета. Испитаници су морали означити степен слагања односно неслагања са наведеним тврђњама, при чему је степен слагања са појединим тврђњама мјерен скалом Ликертоva типа. Понуђени интезитети су варирали у једном или у два правца, од недовољног до одличног или од неутралног до максималног задовољства на једној страни или максималног нездовољства на другој страни. Степени скале односно могући одговори, били су оцјене у распону 1. до 5, при чему је интезитет степени од 1. уопште се не слажем; уопште нисам; није битно и најмање до 5, потпуно се слаже; потпуно јесам; најважније и највише.

Методе истраживања

На основу стечених теоријских и емпиријских спознаја о карактеристикама пореске евазије дисертација је у средиште пропитивања ставила субјективне и објективне факторе који утичу на пореску евазију те објаснила како се та веза манифестије у стварности по дубини и ширини, у смислу да је истраживање обухватило кључне факторе. У обради прикупљених релавантних података кориштени су статистички поступци и статистички алати уз помоћ ваљаних истраживачких инструмената који су највише одговарали природи дистрибуција добијених података, у првом реду: мјере статистичке значајности разлика расподјеле фреквенција међу сегментима укрштених варијабли, мјере које указују на степен повезаности међу варијаблама као и поступци за испитивање структуре ставова путем регресијске и корелацијске анализе (тестови регресије и корелација) хи-квадрат теста, модела вишеструке регресије, мултиномијалног логит модела уз допуну са експлоративном факторском анализом.

Исто тако кориштени су слиједећи тестови:

1. Shapiro - Wilk (SW) i Kolmogorov-Smirnov тест, за провјеру да ли дистрибуција анализиране варијабле задовољава претпоставку „нормалности“ за узорке са малим или великим бројем обсервација,

Како би се провјерило да ли у узорцима са којима се располаже, дистрибуција анализиране појаве задовољава претпоставку нормалности користио је се Shapiro - Wilk (SW) тест (узорак величине мање од 50 елемената) а како би се провјерило да ли у узорцима са којима се располаже, дистрибуција анализиране појаве задовољава претпоставку нормалности користио је се Колмонгров-Смирнов тест.

2. Mann-Whitney U тест, за два независна узорка за дистрибуције које не задовољавају претпоставку „нормалности“,

Непараметарски Mann - Whitney U тест за независне узорке је употребљаван за тестирање разлике између медијалних вриједности два узорка који представљају циљне популације и независни су, ако дистрибуција анализиране појаве не задовољава претпоставку „нормалности“ што је углавном случај са Ликертовом скалом.

3. Z тест, разлике двије пропорције.

За анализу података, прикупљеним истраживањем, кориштене су слиједеће статистичке научне методе:

1. Дескриптивна статистичка анализа прикупљених података, помоћу које је дат детаљан опис посматране појаве и
2. Дескриптивна анализа међусобних односа међу изабраним подацима.

У оквиру дескриптивне статистике анализиране су варијабле укупно и према групама које се разликују по занимању, сполу или некој другој класификацији и израчунати су сљедећи параметри:

- минимална и максимална вриједност анализиране варијабле,
- просјек или средња вриједност израчуната примјеном аритметичке средине,
- стандардна девијација, као апсолутна мјера варијабилитета око просјека,
- медијана као позициона мјера средње вриједности.

Анализа подразумјева поступак научног истраживања и објашњавања стварности путем рашчлањивања неке цијелине на саставне дијелове и разматрање сваког дијела за себе и у односу на друге дијелове дате цијелине (Ровчанин, 2006).

Кандидат је дао допринос у прикупљању и формирању података и са аспекта области истраживања ова дисертација представља научни рад и има посебан значај.

6. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања и поређење:

Стручни кругови и јавност слажу се око једне чињенице, а та је да друштво без пореске евазије не постоји. Како квантifikovati пореску евазију? Резултати овог истраживања у потпуности одговарају постављеним циљевима докторске дисертације. Тумачење резултата се заснива на спрези теорије и података из упитника по истраживању а графички и табеларни прикази доприносе вјеродостојности резултата истраживања. Начин приказивања резултата спроведеног истраживања су јасно и циљано одобрани и разложно објашњени.

Кандидат је поставио више хипотеза, заснованих на истраживањима других. Главна хипотеза овог истраживања гласила је да је идентификацијом фактора, субјективних и објективних који утичу на пореску евазију, уз утврђивање сигнifikантности и јачине, могуће је конструисати модел детерминације у циљу превенције и смањења пореске евазије. Зависна варијабла у моделу је ниво пореске евазије. Кључна тема овог истраживања и тиме зависна варијабла у моделима које су се креирали за провјеру главне и помоћних хипотеза јесте пореска евазија. Обзиром на мјерну

јединицу ова варијабла је метричка међутим у упитнику су понуђени одговори кроз интервале те се она може посматрати и као ordinalна или евентуално кроз средине интервала као прекидна варијабла.

Дескриптивном статиском успостављене су независне варијабле, висина пореске стопе и казне, пореско оптерећење и систем опорезивања, висина корупције и порески морал и култура. Сви кофицијенти корелације ранга у постављеној корелационој матрици су статистички сигнificantни и позитивни што је оправдало креирање модела детерминације са претходно описаним зависном и независним варијаблама. Облик везе, односно зависности између посматраних варијабли утврђен је регресионим моделом. Регресиона анализа као метода мултиваријационе анализе користи се за тестирање модела у којем се једна зависна варијабла (која је метричка варијабла) објашњава утицајем једне или сета од више независних варијабли. Квалитет добијеног вишеструког регресионог модела сагледан је кроз кофицијент детерминације или кофицијент корелације (што је апсолутна вриједност ових кофицијената ближа 1. то је модел „бољи“) и издвојене су независне варијабле које се сматрају статистички сигнificantним.

Првим моделом који је сигнificantан утврђено је да на висину пореске евазије утиче висина пореске стопе и казне и порески морал и култура и обје укључене варијабле су сигнificantне. Обје независне варијабле су у директној вези са нивом пореске евазије. Представљен је модел за детерминацију висине пореске евазије на сљедећи начин: Висина пореске евазије (средина интервала) = $-10,215 + 7,187$ висина пореске стопе и казне (просјек X1a) + 7,153 порески морал и култура (просјек X1d).

С обзиром на наведено овим моделом су потврђене: прва помоћна хипотеза уз главну хипотезу: X1a: Висина пореске стопе и казне има значајан ефекат на пореску евазију и четврта помоћна хипотеза уз главну хипотезу: Порески морал и култура има значајан ефекат на висину пореске евазије пореских обvezника. Независне варијабле: Пореско оптерећење и систем опорезивања и Висина корупције нису потврђене овим моделом.

Узимањем висине пореске евазије изражене као прекидна варијаблу (средине интервала) за зависну варијаблу и као независне варијабле укључивањем варијабли које изражавају став према пореској евазији, задовољство испитаника и приоритете у отклањању препрека у борби против пореске евазије оцијењење је путем модела вишеструке регресије.

Модел је сигnificantан и све укључене варијабле су сигnificantne. Све три независне варијабле су у директној вези са нивоом пореске евазије и представљен је модел за детерминацију висине пореске евазије на сљедећи начин: Висина пореске евазије (средина интервала) = $-0,543 + 3,555$ оцјена Пореска евазија представља највећу кочницу развоја друштва + 3,173 оцјена Казне/санкције за пореску евазију су несразмјерне и неефикасне и требају бити далеко строжије + 3,8 оцјена Ријетки су порески обvezници који нису починили пореску евазију.

У посљедњи модел су укључене обје варијабле у складу са хипотезом X1a и једна

варијабла из хипотезе Х1д. Дакле, овим моделом је потврђена прва помоћна хипотеза уз главну хипотезу: Х1а: Висина пореске стопе и казне има значајан ефекат на пореску евазију и дјелимично је потврђена четврта помоћна хипотеза уз главну хипотезу: Х1д: Порески морал и култура има значајан ефекат на висину пореске евазије пореских обvezника.

Узимањем висине пореске евазије изражене као ordinalна варијабла (ранг) за зависну варијаблу и претходно описане четири независне варијабле, оцењен је ордеред логистички модел. Логистичка регресија не захтијева никакав специфичан облик дистрибуције независних варијабли и то је њезина значајна предност. Код мултиномијалне логистичке регресије зависна варијабла је ordinalног типа и може имати више од два модалитета. Њена интерпретација је идентична интерпретацији регресионог коефицијента у вишеструкој регресији анализи и пружа основу за класификацију не само узорка кориштеног за процјену модела него и за било које друге опсервација које може имати вриједности за све независне варијабле. овим моделом је потврђена прва помоћна хипотеза уз главну хипотезу: Х1а: Висина пореске стопе и казне има значајан ефекат на пореску евазију. Остале помоћне хипотезе уз главну хипотезу нису потврђене овим моделом.

Једна од хипотеза овог рада је да демографско-социјално-статусне карактеристике испитаника спадају у систем статистички значајних детерминанти њихових ставова према пореској евазији. Како би се провјерила хипотеза упоређени су ставови испитаника са различитим демографско-социјално-статусним карактеристикама (спол, образовање и радно искуство) по питању сагласности са тврђњама које изражавају ставове о пореској евазији. У циљу компарације између тих група по питању сагласности у контексту тврђњи које изражавају ставове о пореској евазији, како је ријеч о варијаблама мјереним на Ликертовој скали (ordinalним варијаблама) које не задовољавају претпоставку „нормалности“ унутар група у циљу поређења подузорака кориштен је одговарајући непараметарски тестови за двије (Манн-Вхитнеу У тест) или више од двије групе (Крускал -Валлисов one way тест). Прво је сагледана дескриптивне статистике по датим варијаблама унутар подузорака и ти резултати проверени су кростабулацијом и хи-квадрат тестом међувисиности.

Према хи-квадрат тесту код слједећих (5) пет тврђњи постоји статистички значајна разлика између ставова у групама испитаника са различитим радним искуством:

- О пореској евазији негативно говоре само људи који нису директно одговорни за њено сузбијање.
- Казне/санкције за пореску евазију су несразмјерне и неефикасне и требају бити далеко строжије.
- Пореска евазија је у највећем броју случајева недоказива.
- Низак ниво личних прихода утиче на висину пореске евазије.
- Медији претјерују кад указују на штетност пореске евазије.

Општи закључак по питању хипотезе 2. (Посматране демографско-социјално-статусне карактеристике испитаника спадају у систем статистички значајних

детерминанти њихових ставова према пореској евазији) је да се хипотеза дјелимично прихвата: за спол није доказано да је детерминанта става испитаника према пореској евазији, док ниво образовања и радно искуство по неким карактеристикама то јесу. Поједиње социјално статусне карактеристике испитаника су се у истраживању показале као битна одредница за испољавање мотива и ставова.

У просјеку је доказано да ниво образовања јесте детерминанта става према пореској евазији а радно искуство није. На бази резултата проведених анализа и статистичких тестова закључено је да се обvezници и инспектори разликују само по смјеру и те разлике варирају од тврђе до тврђе.

Хипотезом је и провјерено је да се ставови испитаника од стране пореских обvezника неће се битно разликовати од дистрибуције ставова из професионалних организација. Став према пореској евазији сагледан је општи став испитаника према пореској евазији.

Резултати спроведених статистичких тестова указа ли су на одбацивање хипотезе 3. овог рада (ставови испитаника од стране пореских обvezника неће се битно разликовати од дистрибуције ставова из професионалних организација) по питању већине од 13 наведених тврђњи које изражавају ставове о пореској евазији. Одговори испитаника говоре нам да нису у потпуности једнаки ставови испитаника и разлике у ставовима испитаника које су се јавиле могу бити резултат једино одбрамбене реакције испитаника, као личног интереса. Сукоб интереса се у пракси, често веже и за корупцију, што је такођер битно узети у обзир као резултат разматрања спроведеног истраживања.

Кандидат је у хипотези четири овог рада гласи да је висина пореске евазије у директној корелацији са економским благостањем друштва, социјалним окружењем и привредном активношћу.

Како би се провјерила та хипотеза израчунат је коефицијент корелације ранга између варијабле висина пореске евазије као ordinalне варијабле и варијабли које изражавају економско благостање друштва, социјално окружење и привредну активност. Такођер, са оригиналном варијаблом за висину пореске евазије проведене су кростабулације и хи-квадрат тестови, (циљ хи-квадрат теста међувисиности је да испита да ли су те двије промјенљиве (не) зависне), и међувисиности у односу на варијабле које изражавају економско благостање друштва, социјално окружење и привредну активност.

Корелациони анализа извршена је примјеном Спирмановог коефицијента корелације ранга. У комплетном узорку и узорку обvezника са хи-квадрат тестом међувисиности, потврђена је повезаност између варијабле висина пореске евазије као ordinalне варијабле и варијабли које изражавају економско благостање друштва, социјално окружење и привредну активност осим у случају подузорку инспектора. Тиме је дјелимично потврђена хипотеза: висина пореске евазије је у директној корелацији са економским благостањем друштва, социјалним окружењем и привредном активношћу.

Према висини сигнификантних коефицијената корелације ранга изведена је ранг листа тврђњи које изражавају став према пореској евазији, задовољство испитаника и приоритете у отклањању препрека у борби против пореске евазије у контексту јачине њиховог утицаја на висину пореске евазије.

Генерално је изведен закључак да на основу резултата истраживања и узрочно посљедичних веза свих фактора, приоритет треба дати оним факторима путем којих ће се уз мјере и активности брже и ефикасније доћи до побољшања стања. Вишег приоритета требају бити мјере које доводе до побољшања оних показатеља који имају висок коефицијент корелације.

Нова сазнања

Истраживање спроведено у овој докторској дисертацији, оправдава, показује и отвора простор за нова истраживачка питања у вези пореске евазије. Поред тога, кандидат даје мишљење да у будућим истраживањима порески обveznik bi требао да се стави у центар пажње а не као што је до сада то била пореска администрација. Може се констатирати да се у будућности може проширити истраживање и на друге земље како би се добио кроскултурални аспект пореске евазије и провести још дубље анализе свих субјективних и објективних фактора пореске евазије а и ревидирати сам упитник и цијели инструмент истраживања. Наставак истраживања на ову тему значајно би потакнуло на размишљање о свим факторима пореске евазије.

Посебну вриједност овај рад има то што је указано на могућности и правце будућих истраживања у овом подручју и потенцијалне теме нових научних истраживања су:

1. Наплата пореза и плаћање пореза, задатак пореског тијела је како промијенити тај став, колико год је то могуће пружајући високу разину услуге уз фер и једноставну комуникацију,
2. Кориштење нових сазнања, технологије и пружање услуга оријентисаних ка пореском обvezniku за побољшање приступа у борби против пореске евазије, (нови комуникациони канали: web странице, Фаџбук, Твиттер, Yоу Тубе и сл.),
3. Приступ пореским обveznicima од стране Пореске управе ради смањења пореске евазије. (етички третман у 21 вијеку),
4. Стратешки приступ борби против пореских превара путем интернета, мониторинг и детекција, (путем анкете обveznika у циљу идентификације перцепције обveznika, слабости закона и слабости пореске управе),
5. Нове стратегије и алтернативне методе у борби против пореске евазије, (подизање имиџа институције, промовисање слике о праведности пореске управе и добровољном плаћању пореза),
6. Процјена ризика пореске евазије и идентификација нових околности и техника пореске евазије, (одабир обveznika базиран на анализи ризика),
7. Улога пореске администрације у борби против пореске евазије. (побољшано информисање, побољшана комуникација, едукацију обveznika, семинари, дани отворених врата).

С друге стране могу се пронаћи и отворити и друга питања практичног карактера, као што су:

1. Идентификација других фактора којима се може унаприједити модел детерминације у циљу превенције и смањења пореске евазије. Предности и недостаци модела и каква је прогноза њиховог развоја,
2. Информационе технологије као подршка у спровођењу модела детерминације пореске евазије. Информациона подршка постаје све више и више значајнија код употребе корисничких истраживања и тестирања корисника. Она има круцијалну улогу у успостави контакта између пореског обvezника и пореске администрације, путем производа (апликација), кроз анализу информација и борби против пореских превара.

7. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Објављени радови и истраживање спроведено за ову дисертацију показује да кандидат mr Саудин Терзић влада адекватним нивоом методологије, да истраживању приступа систематски и сериозно, што показује да испуњава све услове да приступи одбрани докторске тезе. Кандидат сходно објављеним радовима испуњава и додатне услове по одлуци Број:01/04-3.138-40/17 од 26.01.2017. године за одбрану докторске дисертације на Универзитету у Бањој Луци.

Рад је јасно и прегледно структуриран, тако да излагање теоријске и емпиријске грађе тече развојно, полазећи од уочавања проблема до његове јасне критичке анализе. Дисертација има задовољавајући домет прије свега у том смислу што је кандидат, држећи се прецизних предметних одређења и ваљане методолошке процедуре, успешно освјетлио и приказао цјеловиту анализа проблема пореске евазије Спроведеним истраживањем кандидат је у раду је показао кључне субјективне и објективне факторе пореске евазије, а и настојао је указати на значајност поједињих фактора неопходних за разумјевање питања пореске евазије. Добијени резултати иницијалног истраживања, а које је кандидат приказао у образложењу теме докторске дисертације, потврђују већину постављених хипотеза и указују на потребу даљег истраживања. Генерално, тема докторске дисертације је мултидисциплинарног карактера, приказано је и обухваћено веома актуелно и широко питање анализе субјективних и објективних фактора пореске евазије и том питању је приступљено на цјеловит и систематичан начин. С обзиром да је истраживање и истраживачки напор примарно био спроведен у сврху интегрисања научних спознаја и идентифицирања и сагледавања проблема пореске евазије, ефикасног ријешавања овог проблема и ради фокусирања и одређивања приоритета на оним факторима на којима је потребно радити на побољшању перформанси с циљем да се унаприједе, у дисертацији је се настојао развити модел детерминације фактора

пореске евазије.

Истраживачки напор је примарно био усмјерен на интергрисање научних спознаја из различитих подручја изучавања како би се могао донијети генерални закључак о пореској евазији и субјективним и објективним факторима који највише утичу на појаву пореске евазије. Научна литература не каже децидно који су то фактори битни за појаву пореске евазије али се може сматрат да је то највјероватније комбинација више фактора.

Обзиром да у Босни и Херцеговини до сада нису рађена истраживања везана за субјективне и објективне факторе пореске евазије и научних радова на овакав начин нити у оваквом обиму, предложена тема докторске дисертације представља оригинални научни рад, значајно доприноси повећању фонда научних информација и нови је приступ научној обради комплексног феномена.

Овај рад је покушај да се пореска евазија анализира (јер анализом се ствара подлога за квалитетно и критичко сагледавање садржаја) до сада са слабо освијетљене стране а посебно с обзиром на то да предложеним моделима могу бити створени услови за побољшање тренутног стања путем успостављања модерног приступа за борбу против пореске евазије, за фискалне власти у БиХ.

Кључна предност овог рада и истраживања јесте да ће се у наредном временском периоду моћи компарирати подаци и видјети какви су трендови у одређеном временском периоду.

Полазећи од презентованог у раду, односно анализом субјективних и објективних фактора пореске евазије, генерално се може извести општи закључак и основни резултат истражавања је да су фактори у контексту помоћних хипотеза статистички сигнificantни и позитивни, код поједињих постоји висок степен корелације и да на основу посматрања резултата истраживања и узрочно посљедичних веза свих фактора, приоритет и посебан акценат треба дати оним факторима путем којих ће уз мјере и активности брже и ефикасније доћи до побољшања стања. Резултати истраживања упућују на то да вишег приоритета требају бити мјере које доводе до побољшања оних показатеља који имају висок коефицијент корелације.

Модел вишеструке регресије са двије независне варијабле висина стопе и казне и порески морал и култура даје модел који је сигнificantан и обје укључене варијабле су сигнificantne. Обје независне варијабле су у директној вези са нивом пореске евазије

Модел вишеструке регресије са три независне варијабле је сигнificantан и све укључене варијабле су сигнificantne. Све три независне варијабле пореска евазија представља највећу кочницу развоја друштва, казне/санкције за пореску евазију су несразмјерне и неефикасне и требају бити далеко строжије и ријетки су порески обvezници који нису починили пореску евазију су у директној вези са нивом пореске евазије.

Ако је висина пореске евазије изражена као ординална варијабла (ранг) зависна варијабла и четири независне варијабле, висина пореске стопе и казне, пореско оптерећење и систем опорезивања, висина корупције, порески морал и култура, оцјеном ордеред логистичког модела само је једна од четири независне варијабле сигнификантна „висина пореске стопе и казне“. На основу теоријских разматрања заједно са емпиријским дијелом резултата истраживања из докторске дисертације може се закључити да фактори висина пореске стопе и казне као и порески морал и култура код пореских обvezника сигнификатно имају значајан ефекат на пореску евазију, док фактори пореско оптерећење и систем опорезивања нису потврђене овим истраживањем. Заоштравање казнене политике допринијело би сузбијању и ефикаснијем супростављању свим облицима пореске евазије. Повећањем висине казне кроз допуне кривичног законодавства требало би довести до смањења појавних облика пореске евазије и да новчане казне у прекршајном поступку буду изрицане у висини која премашује износ утажених пореских дажбина а што би резултирало повећањем наплате прихода и значајним смањењем пореских превара и утая. Висока пореска стопа неповољно дјелује на пореску евазију. Повећање пореског морала и културе требало би да допринесе побољшању пореске дисциплине код пореских обvezника с једне стране а са друге стране порески ауторитет треба да својим мјерама ради на унапређењу морала и културе код извршавања пореских обавеза.

У просјеку посматарне демографско-социјално-статусне карактеристике испитаника спадају у систем статистичко значајних детерминанти њихових ставова према пореској евазији. Ставови испитаника пореских обvezника и пореских инспектора по питању пореске евазије говоре нам да нису у потпуности једнаки и могу бити резултат једино одбрамбене реакције испитаника, као личног интереса. Сукоб интереса се у пракси, често веже и за корупцију, што је такођер битно узети у обзир приликом разматрања резултата спроведеног истраживања. Истраживање показује у просјеку да је висина пореске евазије у директној корелацији са економским благостањем друштва, социјалним окружењем и привредном активношћу.

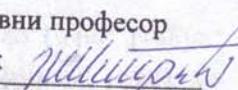
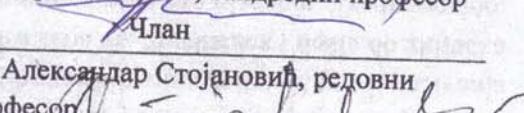
У складу са изнесеним оцјенама, изнијетим чињеницама о оригиналности рада, издатом Увјерењу о провјери оригиналности рада и објављеним радовима, комисија даје позитивну оцјену докторској дисертацији и сматрамо да у потпуности испуњава критерије Правилника о поступању провјере оригиналности радова Универзитета у Бањој Луци.

Предлажемо Наставно-научном вијећу Економског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци да прихвати докторску дисертацију те да одобри комисију за њену одбрану.

- 1) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;
- 2) На основу укупне оцјене дисертације комисија предлаже:
- да се докторска дисертација прихвати, а кандидат одобри одбрана,
 - да се докторска дисертација враћа кандидату на дораду (да се допуни или измијени) или
 - да се докторска дисертација одбија.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Датум: _____

1. Др Никола Шпирин, редовни професор
Предсједник
2. Др Горан Поповић, ванредни професор
Члан
3. Др Александар Стојановић, редовни професор
Члан